

ผลการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่คุ้มเจ้าบุรีรัตนมหาอินทร์ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการพัฒนาการ การอยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่ โดยมีข้อสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ บริเวณที่เป็นเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน น่าจะมีคน หรือชุมชนอยู่อาศัยมาก่อนที่พญามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นใน พ.ศ.๑๘๓๙ และเพื่ออธิบายพัฒนาการ การใช้พื้นที่ของคุ้มเจ้าบุรีรัตนมหาอินทร์ จากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่สนามหญ้าระหว่างอาคาร คุ้มเจ้าบุรีรัตนและโรงครัว สามารถลำดับพัฒนาการการใช้งานพื้นที่ที่เมืองเชียงใหม่บริเวณคุ้มเจ้าบุรีรัตน ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเก็บบึงกลางเมือง ได้เป็น ๓ ช่วงเวลา คือ

สมัยที่ ๑

เป็นสมัยที่มีอายุเก่าที่สุดในพื้นที่ กำหนดอายุได้พุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๔ ข้อมูลจากโบราณวัตถุที่พบ ในชั้นดินสมัยนี้รวมถึงลักษณะชั้นดินธรรมชาติที่อยู่ต่ำลงไปจากชั้นดินสมัยที่ ๑ แสดงให้เห็นว่าระยะเวลาแรกสุดของการใช้งานพื้นที่ มีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยมีการใช้งานในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธ ศาสนา เนื่องจากพบโบราณวัตถุประเภท กุณฑี คนโท และผางประทีป ซึ่งเป็นภาชนะที่ใช้ในพิธีกรรมทาง ศาสนาหรือพิธีในราชสำนัก การพบคนโทปิดทองบริเวณไหล่ภาชนะ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พิธีกรรมและ สถานที่ประกอบพิธีกรรมนี้อาจมีความสำคัญในระดับราชสำนัก นอกจากนั้นแล้วในชั้นดินสมัยที่ ๑ ยังพบ เบ้าหลอมโลหะ ที่บ่งบอกนัยยะสำคัญของพื้นที่ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาภาพถ่ายที่ตั้งของคุ้มเจ้าบุรีรัตน (มหาอินทร์) จะพบว่าตั้งอยู่ด้านหน้าวัดพันเตา (ด้านทิศตะวันออกของวัดพันเตา) โดยกำแพงคุ้มฯ อยู่ห่างจาก กำแพงวัดเพียง ๑๐ เมตร ซึ่งเบ้าหลอมโลหะเหล่านี้อาจมีความสัมพันธ์กับชื่อวัดและกิจกรรมอันเป็นที่มาของ ชื่อ คือ “พันเตา” ที่สื่อถึงกิจกรรมของการหลอมหรือการหล่อโลหะ ซึ่งอาจจะเป็นการหล่อพระพุทธรูปหรือ วัตถุที่เกี่ยวข้องในศาสนา จึงสันนิษฐานได้ว่าพื้นที่บริเวณคุ้มเจ้าบุรีรัตน (มหาอินทร์) ในอดีต ราวพุทธ ศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๔ อาจเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดพันเตา ซึ่งมีการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางศาสนา

สมัยที่ ๒

เป็นสมัยของการก่อสร้างคุ้มเจ้าบุรีรัตน (มหาอินทร์) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ตรงกับ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จากชั้นดินทับถมทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่า การก่อสร้างคุ้มฯ มีการถมปรับพื้นที่ที่ค่อนข้างหนา โดยมีชั้นดินถมปรับหนา ๐.๗๐ – ๒.๐๐ เมตร ทั้งนี้ก่อน การถมปรับพื้นที่จะมีการขุดปรับผิวดิน ดังจะเห็นได้จากรอยต่อของชั้นดินที่สมัยนี้กับชั้นดินสมัยแรกสุดของ พื้นที่ที่ค่อนข้างเรียบ ดินที่นำมาถมปรับพื้นที่เป็นดินที่น่าจะมาจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในเมืองเชียงใหม่ ที่เป็น พื้นที่สำคัญที่มีการใช้งานเข้มข้นและมีความเกี่ยวเนื่องกับราชวงศ์หรือชนชั้นปกครองของล้านนา ตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ ๒๓ ถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรืออาจจะมาจากบริเวณใดบริเวณหนึ่งของคุ้มเจ้าบุรีรัตนเอง เนื่องจากพบเศษเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์ซิง ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ มาจนถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ในพุทธ ศตวรรษที่ ๒๕ โดยเฉพาะการพบเครื่องถ้วยญี่ปุ่นและเครื่องถ้วยยุโรป ที่กำหนดอายุได้ช่วงต้นถึงกลางพุทธ ศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งเครื่องถ้วยญี่ปุ่นและยุโรป เป็นโบราณวัตถุที่มักจะพบในพื้นที่อยู่อาศัยของชนชั้นสูงและ ชนชั้นปกครอง เนื่องด้วยเป็นสิ่งหายากและแสดงฐานะของผู้ครอบครอง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากช่วงเวลา ที่ เจ้าบุรีรัตน มหาอินทร์ ได้รับตำแหน่งเจ้าบุรีรัตน ใน พ.ศ. ๒๔๑๖ และจากแผนที่โบราณนครเชียงใหม่ ที่จัดทำ ขึ้นโดยกระทรวงมหาดไทย ในปี ๒๕๓๖ ที่ปรากฏแนวถนนคั่นระหว่างวัดพันเตา (ในแผนที่โบราณสะกด

“ปันเตา”) กับพื้นที่คุ้ม (ระบุชื่อคุ้มฯ “เจ้าหัวเมืองแก้ว”) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้งานบริเวณพื้นที่คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) จากการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่วัดไปเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยของตระกูลเจ้าผู้ครองนคร น่าจะเกิดขึ้นก่อนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งถ้าพิจารณาความเป็นไปได้ร่วมกับเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาที่น่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงการใช้งานดังกล่าวของพื้นที่ น่าจะเกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาลงกรณ์ราชกาลที่ ๑ โดยในช่วงเวลาดังกล่าว พญาท้าวละ (สืบเชื้อสายจากตระกูลเจ้าเจ็ดตน แห่งนครลำปาง) ได้รวมกันกับพญาจำบ้านขับไล่พม่าออกจากเมืองและพื้นเมืองเชียงใหม่ โดยการนำคนกลับเข้ามาอยู่ในเมือง (หลังจากที่เมืองเชียงใหม่มีสภาพทรุดโทรม) ดังคำเรียกช่วงระยะเวลาดังกล่าวว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง” ทำให้อาจมีการปรับเปลี่ยนการใช้งานพื้นที่บางส่วนของเมืองที่เป็นที่รกร้าง หรือตัดแบ่งที่ดินบางส่วนของโบราณสถานไปเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งจากข้อมูลแผนที่โบราณนครเชียงใหม่ ที่จัดทำขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ เห็นได้ว่าแปลงพื้นที่เอกชนที่อยู่รอบวัดสำคัญ อาทิ วัดเจดีย์หลวง วัดพันเตา วัดพระสิงห์ วัดเชียงมั่น วัดอินทิล วัดหัวข่วง ล้วนแล้วแต่เป็นที่ดินของเชื้อสายตระกูลเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

สมัยที่ ๓

เป็นสมัยหลังสุดของการใช้งานพื้นที่ กำหนดอายุได้ในช่วงเวลาราว ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน คือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๖ การใช้งานพื้นที่ในช่วงเวลานี้เป็นลักษณะของการใช้งานแบบพื้นที่อยู่อาศัย ชั้นดินสมัยหลังสุดนี้มีโบราณวัตถุปนกันค่อนข้างมาก ตั้งแต่ยุคเก่าสุด คือ เศษเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ มาจนถึงยุคปัจจุบัน ในพุทธศตวรรษที่ ๒๖ ทั้งนี้พบเศษเครื่องถ้วยจีนยุคสาธารณรัฐค่อนข้างมาก รวมถึงเครื่องถ้วยญี่ปุ่นและเครื่องถ้วยยุโรป ซึ่งกำหนดอายุได้ในต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ตรงกับสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการสร้างคุ้มเจ้าบุรีรัตน์นี้ จึงเป็นหลักฐานประการหนึ่งที่สอดคล้องและสะท้อนถึงความเข้มข้นการใช้งานพื้นที่ดังกล่าวในสถานะของการเป็นคุ้ม และสถานะของผู้ที่เข้าครอบครองคุ้มต่อจากตระกูลของเจ้าบุรีรัตน์มหาอินทร์ ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕¹ การใช้งานพื้นที่ในสมัยหลังสุดนี้น่าจะมีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ตอนก่อสร้างคุ้มฯ มาจนกระทั่งถึงช่วงต้นและกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๖ ดังจะเห็นได้จากการพบเหรียญกษาปณ์ ๑ บาท ระบุปี พ.ศ.๒๕๐๕ และการพบวัตถุสมัยปัจจุบัน อาทิ เศษพลาสติก แก้วพลาสติก และถ่านไฟฉาย ในชั้นดินสมัยนี้

เมื่อพิจารณาภาพรวมของการขุดค้นทางโบราณคดีในระดับเมือง สรุปได้ว่า ในพื้นที่บริเวณเกือบกึ่งกลางเมืองเชียงใหม่ บริเวณคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ยังไม่พบหลักฐานการอยู่อาศัยหรือการทำกิจกรรมของมนุษย์ที่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หรือกล่าวในอีกทางหนึ่งก็คือ ไม่พบการมีอยู่ของคนหรือชุมชนอยู่อาศัยมาก่อนที่พญามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นในปี ๑๘๓๙ ซึ่งสิ่งนี้เป็นประเด็นที่ฝ่ายผู้ศึกษาวิจัยต้องขยายขอบเขตการศึกษาในเชิงพื้นที่ออกไปให้ครอบคลุมพื้นที่เมืองมากขึ้นในอนาคต เนื่องจากจากผลการขุดค้นจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดีเพียงหนึ่งหลุมคงไม่เพียงพอต่อการเป็นตัวแทนของข้อมูลประวัติศาสตร์และพัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ทั้งเมืองได้ ทั้งนี้การขุดค้นในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการใช้พื้นที่ในเมือง

¹ (ในปี ๒๔๖๐ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์มหาอินทร์ ได้ถูกขายไปให้กับตระกูลทิพยมณฑล โดยมีหลักฐานการซื้อขายอาคารคุ้มฯ ให้กับ นางบัวผัน ทิพยมณฑล ในราคา ๕,๐๐๐ บาท)

เชียงใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงประเภทและหน้าที่ใช้งานจากการเป็นพื้นที่ศาสนสถาน (วัด) ไปเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งน่าจะเกิดขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งมีบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับการรื้อฟื้นเมืองเชียงใหม่ หรือการนำคนกลับเข้ามาอยู่ในเมืองอีกครั้ง